

Literatuur op en naast de markt

De markt voor literatuur onderscheidt zich in een aantal opzichten van andere markten. Het uitgeven van boeken is een riskante zaak. Slechts 20% van de uitgaven levert een substantiële bijdrage aan de winst, terwijl van tevoren erg moeilijk is te voorspellen welke boeken tot die 20% behoren. Hoewel een dergelijk risico voor andere ondernemingen aanleiding zou zijn de hulp van de overheid in te roepen, houdt het boekenvak zich zelf staande, mede met behulp van de vaste boekenprijs. De overheid bemoeit zich slechts zijdelings met de literatuur, door al dan niet literaire prijzen uit te delen en door schrijvers te steunen via het Fonds voor de Letteren.

DRS. J.A. HONOUT*

Kwaliteit

In letterkundige tijdschriften en in de ruimschoots voorhanden literaire supplementen en soortgelijke bijvoegsels van kranten en weekbladen wordt heel wet afgeschreven over literatuur en wat daarmee samenhangt. Door de grote oplagen van veel van die bladen is het aantal kilogrammen papier dat jaarlijks met dit secundaire schrijfwerk wordt bedrukt waarschijnlijk enige malen groter dan het fysieke gewicht van de literaire productie zelf. Dit artikel doet de balans nog verder doorslaan.

Al eerder zijn in *ESB* de boekenmarkt en de (vaste) boekenprijs aan de orde geweest. Literatuur kan echter niet zonder meer gelijk worden gesteld aan boeken in het algemeen. Boeken zijn anders dan andere schaarse goederen. Daarom zijn er uitgeverij en boekhandelaren die bewust niet altijd even scherp de verhouding tussen opbrengst en kosten in de gaten houden en daarom kunnen er overtuigende argumenten worden aangevoerd om een vaste boekenprijs te handhaven. Literatuur is echter anders in het kwadraat.

Dat tot in de tweede macht verheven verschil schuilt in het kwaliteitsaspect. Hoewel positivistische beoefenaren van de literatuurwetenschap, even ruimhartig als kortzichtig, zonder omhaal elk werk in de literaire boekenschat opnemen waaraan een literaire pretentie ten grondslag ligt – ongeacht de mate waarin die wordt waargemaakt – blijft kwaliteit een elementair kenmerk van literatuur. Naarmate de wetenschap het laat afweten als onderscheidende instantie tussen literatuur, semi-literatuur en non-literatuur is de functie van de literaire kritiek in dat opzicht gegroeid. Dat de uitspraken van deze jury meestal met opvallende unanimitéit worden gedaan neemt niet weg dat het antwoord op de vraag wat literatuur is en welke schrijfsels ertoe kunnen worden gerekend goeddeels een kwestie is van smaak. Dat maakt het in kwantitatieve termen schrijven over literatuur tot een dubieus tijdverdrijf. Het kan slechts een resultaat opleveren dat van benaderingen aan elkaar hangt. Bovendien is de mate waarin het werk van literaire auteurs wordt uitgegeven, gekocht, geleend en gelezen niet de belangrijkste factor in het literaire debat, dat in eerste instantie over vorm en inhoud gaat. Een andere beperking, die vooral te maken heeft met een gebrek aan gegevens, is dat de situatie in Nederland centraal zal staan en niet die in het Nederlandse taalgebied. Ook de in omvang niet geringe markt van buitenlandse literatuur die ten onzent in de oorspronkelijke taal wordt aangeboden, blijft buiten het gezichtsveld. Overigens kan het belang van de literatuurbeoefening voor de Nederlandse cultuur slechts gebrekkig worden geindi-

ceerd aan de hand van een verkenning van wat zich op de literaire markt en daarnaast afspeelt.

Toch is het aannemelijk dat een in economische zin voortvarend literair bedrijfsleven, met als kern een flink aantal behoorlijk gehonoreerde auteurs en vertalers, florerende uitgeverijen en rendabele assortimentsboekhandels, essentieel is voor het literaire klimaat van Nederland. Het is overigens opmerkelijk hoezeer in vergelijking met andere kunstvormen de zorg voor de literatuur aan de particuliere sector wordt overgelaten. Van de totale kunstenbegroting van het rijk in 1987 van ongeveer f. 380 mln. zal minder dan 3% aan de schone letteren worden uitgegeven. Alleen al het aandeel van de operavoorziening in dit land is meer dan vijf keer zo groot.

Je kunt je afvragen of het verheugend is dat de belangstelling van het publiek voor literatuur kennelijk zo groot is dat er slechts een betrekkelijk gering aanvullend beleid nodig wordt geacht, of dat het jammer is dat de overheid zich in financiële zin zo afstandelijk opstelt.

Literaire auteurs

In het verlengde van de penibele vraag wat literatuur is, ligt de vraag naar de onderscheidende kenmerken van de literaire auteurs, waartoe schrijvers en schrijfsters van oorspronkelijk Nederlands literair proza en poëzie dienen te worden gerekend te samen met vertalers en vertaalsters van buitenlandse literatuur. Er is echter geen bruikbaar statistisch materiaal voorhanden om het aantal literaire auteurs te bepalen. Het rapport van Van der Zwan 1) is te zeer verouderd en het onderzoek van het IVA naar het functioneren van het Fonds voor de Letteren is nog in volle gang. Op het eerste gezicht zou de omstandigheid dat er een Vereniging van Letterkundigen bestaat uitkomst moeten kunnen bieden. Van een gezelschap met een dergelijke naam mag ballotage op grond van literaire kwaliteit worden verwacht. Ook een hoog deelnemingspercentage zou bij een dergelijke selecte beroepsgroep voor de hand liggen. Beide verwachtingen komen echter niet uit. De verklaring daarvoor ligt wellicht in de ambitie van de Vereniging om ook als vakbond voor schrijvers te opereren. Daardoor is de literaire component danig verzwakt in de zin dat ook schrijvers van 'toegepast proza' de geleerden zijn komen versterken en de namen van een niet gering aantal erkende literaire au-

* Plaatsvervangend algemeen secretaris van de Raad voor de Kunst. Dit artikel is geschreven op persoonlijke titel.

1) A. van der Zwan, *De sociale positie van de auteur in Nederland*, Den Haag, 1971.

teurs van de ledenlijst zijn verdwenen. Het ledental van 550 levert aldus een onbetrouwbare (over)schatting op van het aantal literaire auteurs. Er is nog een andere club waarvan a prima vista zou kunnen worden verwacht dat het ledenbestand een bruikbare indicatie zou opleveren, namelijk de Nederlandse afdeling van de PEN, de internationale organisatie van dichters, essayisten en romanschrijvers. Maar ook die vlieger blijkt niet op te gaan, vanwege een vermenigving van literaire met (op zichzelf buitengewoon belangrijke) buiten-literaire oogmerken. De PEN verdedigt immers in eerste instantie het vrije woord. En dat heeft als consequentie dat er naast schrijvers ook journalisten en functionarissen met verdiensten in dat opzicht voor het lidmaatschap zijn uitgenodigd. Het ledental (ongeveer 300) van de Nederlandse PEN vormt aldus geen goede graadmeter voor het aantal literaire auteurs.

Nadat is geconstateerd dat *Aarts Letterkundige Almanak* een adressenlijst van auteurs bevat die dicht in de buurt van 2.500 namen komt en vrijwel iedereen vermeldt die wel eens een pen op papier heeft gezet, is het duidelijk dat men voor een vierde en laatste poging om het aantal literaire auteurs te achterhalen, is aangewezen op het Fonds voor de Letteren. Eén van de instrumenten van dat fonds is de werkbeurs, bedoeld om aan literaire auteurs de financiële ruimte te verschaffen om te kunnen schrijven (of vertalen). De kwaliteit van de productie en het belastbare inkomen in voorgaande jaren zijn belangrijke criteria om voor een werkbeurs, waarvan de tijdsduur kan variëren van 1 tot 12 maanden, in aanmerking te komen. Bovendien moet er een aanvraag voor worden ingediend. Dat alles heeft als consequentie dat er namen van bekende en alom gerespecteerde contemporaine romanciers en dichters ontbreken aan de lijst van 210 schrijvers en vertalers aan wie in 1984 een werkbeurs werd verleend. Zij verdienen ofwel te veel uit literaire of andere arbeid, of hebben er van afgezien een werkbeurs aan te vragen. De ontbrekende namen in aanmerking nemend, lijkt 250 een ronde en plausibele raming van het literaire schrijvers- en vertalersbestand in Nederland.

Uitgeverijen

Het is overigens een misverstand dat het aanbod van handschriften en typoschriften aan literaire uitgeverijhuizen beperkt is tot de productie van de zojuist gevonden 250 min of meer erkende auteurs. Hoewel daar nogal geheimzinnig over wordt gedaan, schijnt het dat elke gerenommeerde literaire uitgever vrijwel dagelijks een pak papier door de brievenbus krijgt geduwd waarvan de, meestal onbekende, afzender meent dat het de basis is voor een nieuw literair prachtboek. Het blijkt overigens maar heel zelden voor te komen dat het wild dat zichzelf op die manier aanbiedt smakelijk genoeg wordt bevonden om aan het lezerspubliek te worden voorgezet.

Dat neemt niet weg dat literaire uitgeverijen doorgaans veel werk maken van de jacht op nieuw talent. Zij stropen literaire bladen en andere jachtvelden af om een publiceerbare buit binnen te halen. De tijd dat pioniers als Lubberhuizen, Van Oorschoot, Bakker en Kuipers er zelf op uittrokken, lijkt echter voorbij. Ook de uitgever van literatuur ontkomt er niet aan vooral manager te zijn van een, meestal middelgrote, onderneming en moet de werving en selectie van nieuw literair talent goedgevoel overlaten aan zijn redactie.

Er zijn in Nederland maar liefst 800 uitgeverijen. 350 daarvan zijn hobbyisten die doorgaans niet meer dan één titel per jaar uitbrengen. Vaak is dat een bibliotheek uitgave voor een beperkte markt, waar niet zelden een literaire tekst aan ten grondslag ligt. Voor de economie van het uitgeverijvak is het echter toegestaan een beperking toe te passen tot de ongeveer 90 uitgeverijen die jaarlijks minstens twintig titels op de markt brengen. Daaronder bevindt zich een tiental dat een fonds van minstens 100 literaire titels voert en nog een tiental met een aanbod van 25 tot 100 literaire titels. Als we de fondsen binnen een concern die zich naar buiten als een aparte uitgeverij presenteren, meetellen, komen we

dus op ongeveer twintig literaire uitgeverijen.

Die twintig uitgeverijen brengen jaarlijks ongeveer 2.000 titels op de markt. Globaal bestaat die literaire titelproductie uit 1.100 nieuwe uitgaven en 900 herdrukken. Ruim 40% van het totale aantal literaire titels is oorspronkelijk in het Nederlands geschreven en zo'n 60% is vertaald. Veruit de meeste vertalingen (ongeveer 70%) zijn uit het Engels. 10% is uit het Duits. Het Franse aandeel ligt daar doorgaans iets onder. De resterende ruim 10% wordt meestal in min of meer gelijke porties gedeeld door vertalingen uit het Russisch, Spaans en Zweeds. Op 1 juli 1985 konden er door de letterkundige uitgeverijen ongeveer 5.500 titels uit voorraad worden geleverd, bijna 10% van het aantal waarvoor de gezamenlijke uitgeverijen van Nederland in staat zijn. Wanneer het patroon voor algemene (dus niet educatieve of wetenschappelijke) boeken opgaat voor literatuur – en er zijn tekenen die daarop wijzen – dan is 5% van het aantal aangeboden titels goed voor ongeveer de helft van de verkopen. De minst verkochte 40% van het titelaanbod levert dan een bijdrage aan de literaturomzet die minder dan 5% bedraagt.

De gemiddelde literaire uitgeverij bestaat niet. Iedere echte literaire uitgeverij heeft een eigen signatuur, ook in economisch opzicht. Zo zijn er uitgeverijen die zich vooral toeleggen op het werk van levende Nederlandse auteurs. Anderen hebben meer aandacht voor het aanbod uit het buitenland, of voor de vaderlandse of buitenlandse klassieke literaire erfenissen. Dergelijke accentverschillen hebben ongetwijfeld invloed op de bedrijfsvoering. Toch is er op grond van een bedrijfsvergelijking over 1984, uitgevoerd door de Stichting Speurwerk betreffende het Boek bij benadering wel wat te vertellen over het bedrijfseconomische reilen en zeilen van literaire uitgeverijen. Van de veertien uitgeverijen die aan die vergelijking meededen, behoren er vijf tot de literaire categorie. De gemiddelde deelnemende uitgever had ongeveer 500 titels in zijn fonds. Zijn voorraad boeken was tegen kostprijs ongeveer f. 6 mln. waard. 40% daarvan was minder dan een jaar oud en ca. 25% drie jaar of ouder. De voorziening op die voorraad bedroeg gemiddeld zo'n f. 2,5 mln. In 1984 bracht hij 75 nieuwe titels uit, in een gemiddelde oplage van 8.300 stuks, en 55 herdrukken in een oplage van gemiddeld 5.500 stuks. Dat betekent een gemiddelde productie van 86.000 boeken waarvan 62.000 met een nieuwe titel en 24.000 boeken in herdruk. De gemiddelde omzet was f. 9,3 mln., waarop een negatief bedrijfsresultaat werd geboekt van f. 70.000. Niet alleen de fiktieve jaarlijkse afschrijving op de boekenvoorraad van gemiddeld zo'n f. 0,25 mln. valt daarbij op, maar ook de hoogte van de kortingen die uitgeverijen toestonden op de door hen zelf vastgestelde verkoopprijs van een boek. Zo werd de boekhandel die bij de onderzochte uitgeverijen zorg draagt voor 62% van de omzet een korting van 44% gegund, de z.g. monopoolhouders via welke de export naar België loopt 58%, en de boekenclubs, die goed zijn voor 24% van de omzet, 73%. Een oud fenomeen in de boekenbranche dat als gevolg van de steeds groeiende voorraaddruk nog springlevend is, is de z.g. ramsj. In 1984 werd langs die weg 13% van de omzet gerealiseerd. Ramsj is daarmee nog een structureel element in de bedrijfsvoering van de (literaire) uitgeverij geworden. Het lijkt erop dat lang niet iedere uitgever die langs die weg denkt van zijn voorraad af te komen zich ervan bewust is, dat hij tegelijkertijd aantrekkelijk geprijsde substituten op de markt brengt voor eigen en andermans nieuwe titels.

Het verschijnsel van hoge voorraden beperkt zich overigens geenszins tot de literaire uitgeverijen. Het gehele boekenvak heeft ermee te kampen. Er worden doorgaans twee oorzaken voor genoemd: een overproductie van nieuwe titels en een distributiesysteem dat de boekhandel voor een aanzienlijk deel ontslaat van de noodzaak een voorraad aan te houden. Het op de markt brengen van steeds weer nieuwe titels wordt in de hand gewerkt door het tamelijk recente verschijnsel dat over de hele linie slechts 20% van het titelaanbod een substantiële bijdrage levert aan de uitgeverijwinst; 40% komt doorgaans net uit de kosten en van nog eens 40% wordt zo weinig omgezet dat er verlies op wordt geleden. Het schijnt dat zelfs de meest commercieel sensi-

bele uitgever slechts in evidente uitzonderingsgevallen in staat is om vooraf aan te geven wat de marktkansen zijn van een titel waarvan de publicatie wordt overwogen. De uitgave van een nieuwe titel – telkens weer een nieuw en op zichzelf staand produkt – is een te beperkte commerciële activiteit om gepaard te laten gaan met een kostbare verkenning van de consumentenmarkt. Het daadwerkelijk op de markt brengen van zo'n titel is in vele gevallen de meest voor de hand liggende vorm van marktonderzoek. De uitgever schiet aldus met hagel in de hoop dat een enkel kogeltje de commerciële roos zal treffen. Dat levert heel wat meer boektitels op dan de markt kan opnemen, met als gevolg krakende voorraadzolders, boekhandelaren die nauwelijks nog kunnen selecteren uit het overweldigende aanbod en in vertwijfeling gebrachte consumenten die er geen wijs meer uit kunnen raken en vrijwel allemaal dezelfde succesroman aankopen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de term overproductie is gevallen. Het gebruik van dat negatief gelaten begrip, dat reminiscenties oproept aan barbaarse maatregelen zoals boekvernietiging, lijkt terecht als het gaat om uitgaven zoals een vierde boek in successie dat belooft de geheimen van de Italiaanse keuken te verklappen of een zesde kamerplantenboek dat nauwelijks afsteekt bij zijn voorgangers. Bij literaire titels kan de markt echter per definitie niet uitmaken of er sprake is van overproductie. Dat kan alleen de historie. Dank zij literaire uitgevers zijn er in de loop van de jaren literaire meesterwerken verschenen waarvoor de markt op moment van publicatie niet rijp bleek en die soms pas na decennia de erkenning, en het daarmee samengaande verkoopsucces, kregen waarop ze recht hadden. Het op die manier dienen van de literatuur kan een literaire uitgever slechts bij de gratie van voldoende commercieel succes op andere boeken. Op die manier kan de minister aan wie de zorg voor het literatuurbeleid als onderdeel van het kunstbeleid is toevertrouwd, op afstand blijven. Literaire werken met weinig of geen uitzicht op commercieel succes verschijnen toch; ook dichtbundels, waarvan van tevoren vaststaat dat ze zelfs geen lot zijn in de commerciële uitgeversroulette met 20% kans op succes. En dat is goed voor de literatuur en de cultuur. Dat gebeurt niet, zoals bijna overal elders in kunsteland, bij de gratie van subsidies uit Rijswijk, maar dank zij de interne subsidies van literaire uitgevers. Het is nauwelijks mogelijk om die interne subsidies te kwantificeren. Het onderscheid tussen commerciële en ideële motieven is analytisch en in de praktijk niet messcherp te trekken. Het doet echter niets af aan het belang van het interne mechanisme dat mede een rol heeft gespeeld bij de discussie over het behoud van de vaste boekenprijs die ik verder wil laten rusten. Echter pas na te hebben opgemerkt dat die vaste boekenprijs wellicht wel een noodzakelijke voorwaarde is voor het behoud van een pluriform boekenaanbod. Het is echter zoals ook de onlangs verschenen doorlichting van het boekenvak door de ABN 2) aangeeft, niet een voldoende voorwaarde.

Niet alleen de, ten dele vermeende, overproductie leidt tot grote voorraden met een geringe omloopsnelheid, ook het distributiesysteem van boeken is daaraan debet. Vanouds zijn de relaties tussen boekhandelaren en uitgeverijen nauw, hetgeen kan worden teruggevoerd tot de tijden waarin het uitgeven en verkopen van boeken in één bedrijf waren verenigd. Specialisatie heeft niet tot gevolg gehad dat men de gedeelde belangen uit het oog verloor. Samenwerking tussen uitgevers en boekhandelaren op het gebied van de distributie van boeken dateert dan ook al van rond 1900. Op dit moment heeft het boekenvak de beschikking over een geconcentreerd distributiecentrum, het Centraal Boekhuis te Culemborg, van waaruit binnen een of enkele dagen zonder extra kosten voor de consument elk van de ongeveer 55.000 titels die in voorraad worden gehouden, kan worden geleverd. Sinds de techniek zover is voortschreden dat een dergelijke bestelservice niet alleen aan de klant maar ook aan de boekhandelaar kan worden geboden, is het de vraag of de belangen van uitgever en boekverkoper nog wel simultaan worden gediend. De voorraadhoudende functie van de boekhandel verdwijnt hierdoor immers. De verkoop op aanbieding, vroeger een bruikbaar middel om het voorraadrisico tussen uitgever en boekhandelaar te de-

len en en passant de markt voor een beoogde nieuwe titel af te tasten, is erdoor in het ongereede geraakt. Weinig boekhandelaren kunnen de verleiding weerstaan om niet meer dan één exemplaar van een titel in hun voorraad op te nemen, in de hoop dat de klant die niet onmiddellijk kan worden bediend zo vriendelijk is om enige dagen te wachten. Het is overigens de vraag of de gevolgen van een dergelijk beleid beperkt blijven tot een vergroting van het voorraadrisico van uitgevers. Het is meer dan waarschijnlijk dat een op die manier opererende boekhandelaar ook zijn eigen positie ondergraaft. De directe levering van een gewenst boek en het kunnen kiezen uit een samenhangende boekencollectie, liefst op grond van een deskundig advies, zijn immers belangrijke verkoopbevorderende elementen. Bovendien dragen de directe leverbaarheid ertoe bij dat boekhandels plaatselijk en regionaal een culturele functie vervullen die vergelijkbaar is met die van andere culturele accommodaties die meestal op de een of andere manier van overheidswege worden gesubsidieerd. Ook hierop is door de pleitvoerders voor het voortbestaan van de vaste boekenprijs gewezen. Inmiddels zijn er (omstreden) tariefaanpassingen geïntroduceerd die het bestellen van 'eentjes' minder aantrekkelijk maken. Sommige literaire uitgevers doen daar niet aan mee en bewandelen een andere weg. Zij geven het gehele leverbare literaire fonds of een groot deel daarvan in consignatie. Tegenover de prestaties van de uitgever in de vorm van voorraadrisico en, meestal, extra reclame stelt de boekhandelaar een fiks aantal meters van zijn boekenplanken beschikbaar. De idylle lijkt hierdoor weer hersteld.

Verkoopkanalen

In de periode van 1980 tot 1985 daalden de verkopen van algemene boeken van f. 626 mln. (tegen consumentenprijzen) tot f. 592 mln. Het aantal verkochte boeken nam af van 33 mln. stuks tot 30,3 mln. Met als leidraad de z.g. Uniforme Genre Indeling, aan de hand waarvan uitgevers zelf hun boeken classificeren, kan een beeld worden verkregen van de lotgevallen van het literaire werk in deze slechte tijd. Wanneer literaire romans, verhalen, novellen, gedichten en toneelwerken tot het literaire aanbod worden gerekend, dan blijkt dat de literatuur het hoofd boven water heeft weten te houden. Werden in 1980 nog 4,6 mln. literaire werken verkocht ter waarde van ruim f. 81 mln.; in 1985 waren dat er 4,9 mln. waarvoor bijna f. 95 mln. werd neergeteld. In dat jaar werd 55% van de literatuuraankopen gedaan bij de boekhandel, 5% bij de kantoorboekhandel, ruim 10% in de boekenafdeling van een warenhuis, 21% bij de boekenclubs en 6% bij winkels die zijn gespecialiseerd in de handel in ramsj-partijen. In 1980 nam de boekhandel nog ruim 60% voor zijn rekening. Het lijkt erop, dat er wat betreft de literatuur vooral debiet is verloren gegaan aan de boekenclubs en de ramsj-handel, die inmiddels niet zelden de wat aangeneramer ogende titel 'modern antiquariaat' is gaan voeren.

Er zijn ongeveer 8.000 verkooppunten van boeken in Nederland, supermarkten, sigarenzaken en andere branchevreemde outlets zoals wijn-, foto- en speelgoedzaken meegerekend. In de branche zelf treffen we wat minder dan 2.000 verkooppunten aan, waaronder ongeveer 500 assortimentsboekhandels die een gemiddelde voorraad van 7.000 titels voeren, 500 ketenboekhandels die niet meer dan 2.500 titels voorraad houden, en 900 boekhandels met een gemiddelde voorraad van 3.000 stuks. De ongeveer 90 boekenafdelingen van warenhuizen hebben gemiddeld de grootste voorraad: 10.000 stuks. Het spreekt vanzelf dat voor de detailhandel in boeken het inzaken van de markt niet zonder effect is gebleven. Er zijn daarbij gevoelige klappen gevallen met als gevolg een gestage daling van het aantal erkende boekhandels. Gezien het culturele belang van een over het land gespreide literatuurvoorzie-

2) ABN-Bank, *Het boekenvak*, Amsterdam, 1986.

ning is het te betreuren dat de boekhandel niet ten volle heeft kunnen profiteren van de groei van de literatuurverkoop. Er zijn overigens signalen die erop wijzen dat literaire boekhandels die een gerichte voorraad aanhouden, waarover kan worden geadviseerd en waaruit direct kan worden geleverd, zich aardig staande hebben weten te houden. Ook de omstandigheid dat de doorgaans goed gesorteerde boekenafdelingen vaak tot de drukste plekken van een warenhuis kunnen worden gerekend, wijst op de kansen van een dergelijke commerciële formule. Meer defensief gericht strategieën die de boekhandel is gaan hanteren, zijn het inperken van de vrijheid van boekenclubs, het concentreren van de inkoop om bij uitgeverijen hogere kortingen af te dwingen en een grotere deelname aan het ramsj-circuit.

Bibliotheken

Boeken worden niet alleen gekocht, maar ook geleend. Nederland kent een openbaar bibliotheekwezen met ongeveer 1.000 over het land gespreide vestigingen. In 1985 was dit goed voor ruim 172 mln. uitleningen. Hoewel dat er 7 mln. minder zijn dan in 1983, is het nog altijd een respectabel aantal. Daarnaast is er nog het informele leencircuit in familie- en kennissenkring, dat ertoe zou leiden dat elk in de private sfeer gekocht boek door vier personen zou worden gelezen. Er zijn nauwelijks betrouwbare gegevens voorhanden over het uiteindelijke effect van het lenen op de koopkrachtige vraag naar boeken, laat staan over de effectieve vraag naar literatuur. Hoewel de Openbare Bibliotheken er hooguit heel voorzichtig een specifieke culturele doelstelling op na houden, en zich vooral toeleggen op het toegankelijk maken van beschikbare informatie in ruime zin, is het aannemelijk dat de financiële drempel tot de literatuur door bibliotheken aanzienlijk is verlaagd. Er zijn overigens aanwijzingen dat leners van boeken ook kopers zijn. Het is bovendien plausibel dat literatuurlezers zich op den duur zullen omringen met de beste boeken van hun keuze, uit pure bezitsdrift, of om erin te lezen op momenten dat daar behoefte aan is, zonder zich eerst naar de bibliotheek te hoeven reppen. Maar of dergelijke effecten opwegen tegen de concurrentie die bibliotheken de literaire industrie tegelijkertijd ook aandoen, is alleszins de vraag. Of de f. 15 mln. die op de langere termijn als vergoeding voor het leenrecht in het voorzichtige is gesteld dat goed kan maken, is niet duidelijk. Bovendien is dat bedrag bestemd voor auteurs en uitgeverij en niet voor de tussenhandel.

Lezers

Er is, ondanks veelbelovende initiatieven die zijn genomen aan de subfaculteit letteren van de KUB, nog niet veel bekend over het lezerspubliek van literatuur. Afgaande op de positieve afwijking die de verkoop van literatuur vertoont ten opzichte van de verkoop van andere algemene boeken ligt het voor de hand dat de lezer van literatuur een ander profiel heeft dan de boekenlezer in het algemeen, zoals dat naar voren komt uit het continue consumentenonderzoek dat de Stichting Speurwerk betreffende het Boek laat verrichten en uit de tijdsbestedingsonderzoeken van het Sociaal en Cultureel Planbureau. In ieder geval valt een divergentie te constateren naar de leesintensiteit onder het boekenlezerspubliek. De groep veellezers (minstens drie boeken per maand) nam toe ten opzichte van de groep die één of twee boeken leest 3). Wellicht ligt hier een scheiding der geesten aan ten grondslag met aan de ene kant degenen die louter lezen voor ontspanning en informatie en zich niet langzaam maar wel zeker tot andere bronnen (video, televisie) wenden 4), en degenen die daar niet aan meedoen en weten te ontkomen aan wat H.M. Enzensberger het secundaire analfabetisme noemt 5). Zij blijven de literatuur niet alleen trouw, maar weten er ook steeds meer van te genieten. Zij bevestigen aldus een stelling van Scitovsky, dat de individuele vraag naar kunst stijgt naarmate men er beter in thuis raakt 6).

Overheid

Hoewel de bijna f. 10 mln. die via de kunstenbegroting van het rijk wordt besteed aan de bevordering van de Nederlandse letterkunde in vergelijking met de uitgaven voor andere kunstsectoren niet overweldigend is, kan toch niet staande worden gehouden dat de overheid zich niets aan de literatuur gelegen laat liggen. Ook via bibliotheken, die goeddeels van overheidssubsidie afhankelijk zijn, vloeit een bedrag naar de literatuur. Uitgaande van een boekenbudget van Openbare Bibliotheken van bijna f. 60 mln. en een aandeel van literatuur van 16% kopen bibliotheken doorgaans via de boekhandel jaarlijks voor tussen de f. 9 en f. 10 mln. literair werk. Het ligt overigens in het voornemen om bibliotheken en het rijk te zamen voor het leenrecht voor nog eens f. 10 mln. aan te slaan, een bedrag dat te zamen met de f. 5 mln. die het lezerspubliek zal moeten opbrengen in een verhouding 70:30 zal worden verdeeld tussen schrijvers en uitgeverij. Voor de literatuur zal dat een bedrag van ongeveer f. 2,4 mln. opleveren.

Ongeveer f. 3,4 mln. van het rijk wordt jaarlijks aan literaire auteurs toegekend via het Fonds voor de Letteren dat in 1965 is opgericht naar aanleiding van het legendarische Schrijversprotest. Het Fonds verstrekke in 1984 een uitgebreid assortiment uitkeringen bestaande uit: werkbeurzen (f. 2,4 mln.), debutantenbeurzen (f. 45.000), aanvullende honoraria voor oorspronkelijk literair werk (f. 310.000), literaire vertalingen (f. 350.000) en literaire tijdschriftpublicaties (f. 100.000), alsmede reisbeurzen (f. 45.000) en opdrachten (f. 125.000). Literaire uitgeverij die een boek willen uitgeven, maar niet het gehele commerciële risico durven lopen, kunnen een beroep doen op een budget van ongeveer f. 500.000 waarmee jaarlijks zo'n 35 uitgaven kunnen worden gerealiseerd, waaronder nogal wat verzamelde werken van klassieke Nederlandse auteurs. Ongeveer een zelfde bedrag is beschikbaar voor de instandhouding van zo'n 18 literaire tijdschriften. Daarnaast worden een stichting die de vertaling van oorspronkelijk Nederlands literair werk bevordert, de Taalunie en het Letterkundig Museum uit het kleinste budget gesubsidieerd.

Het kleinste bedrag op de letterenbegroting van het rijk is voor de jaarlijks bedoelde P.C. Hooftprijs van f. 10.000. Het is overigens niet de enige literaire prijs. De Boekmanstichting telde er in 1978 38. Sindsdien zijn er al weer verschillende bijgekomen, zoals de G.J. Lubberhuizenprijs, de Anna Bijnsprijs en heel recentelijk de E. du Perronprijs en de rijk gedoteerde AKO-prijs. De commotie rond de P.C. Hooftprijs, alweer bijna twee jaar geleden, heeft onder meer geleerd, dat ook het niet toekennen van een prijs de verkoop van het werk van de auteur die in het geding is behoorlijk kan stimuleren.

Schrijvers voeren niet alleen de pen, maar verheffen vandoord ook hun stem tijdens literaire manifestaties. Van de WVC-begroting wordt daar direct, onder meer ten behoeve van Poetry International, bijna f. 100.000 voor uitgegeven. Daarnaast geschiedt de subsidiëring van literaire manifestaties via de Stichting Schrijvers Samenleving die ook onder meer in samenwerking met de CPNB (Collectieve Propaganda voor het Nederlandse Boek), projecten entameert op het terrein van de leesbevordering.

Ook globale, niet budgettaire, instrumenten die op de boekenmarkt worden ingezet, zijn van belang voor het literaire boek, waarbij vooral te denken valt aan het verlaagde btw-tarief voor boeken van 6% en de uitzondering die voor

3) SCP, *Sociaal en cultureel rapport 1986*, Den Haag, 1986, met name blz. 214.

4) N. Postman, *Wij amuseren ons kapot*, Houten, 1986.

5) H.M. Enzensberger, Lof van de analfabeet, in: *De Nieuwe Maand*, januari 1986.

6) T. Scitovsky, *The joyless economy*, Londen, 1976.

boeken wordt gemaakt van de generieke onverbindendverklaring van collectieve verticale prijsafspraken. Uit de bemoeienis van de overheid met het boekenvak trekken sommigen de conclusie dat er sprake is van een 'merit'-goed 7). Anderen zijn met dit bewijs uit het ongerijmde minder gelukkig 8). Hoe het ook zij, de literatuur is een sector van de

kunst die zich bijna zonder overheidssteun weet te redden.

J. Honout

7) *Het culturele belang van de vaste boekenprijs*, Advies van de Raad voor de Kunst, 1985.

8) P.J. Uitermark, *Verticale prijsbinding van boeken, concurrentie en cultuur*, in: *De vaste boekenprijs, pro's en contra's*, Den Haag, 1986.